

Politeja

Nr 5(86), 2023, s. 205-230

<https://doi.org/10.12797/Politeja.20.2023.86.10>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Paulina SZELĄG

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

paulina.szela@up.krakow.pl

DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNOŚCI MIĘDZYNARODOWEJ NA RZECZ TWORZENIA ORGANIZACJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W KOSOWIE

ABSTRACT Activities of the International Community to Create Civil Society Organisations in Kosovo

The aim of the following article is to analyse which subjects of international relations have been engaged in building civil society organisations in post-conflict Kosovo and what kind of actions they have been taking.

The article consists of the definition of civil society organisations and their role in state building and nation building. Special attention is paid to the role of those subjects of international relations, which have had the greatest influence in building civil society organisations in Kosovo since 1999. The author sheds also some light on qualitative and quantitative changes in civil society organisations, which have been erected in Kosovo in the last several years.

Keywords: civil society, civil society organisations, Kosovo, international organisations, non-governmental organisations

Słowa kluczowe: społeczeństwo obywatelskie, organizacje społeczeństwa obywatelskiego, Kosowo, organizacje międzynarodowe, organizacje pozarządowe

WPROWADZENIE

Od lat 90. XX wieku w państwach Europy Środkowej i Wschodniej organizacje społeczeństwa obywatelskiego zrzeszające różnorakie podmioty, takie jak organizacje pozarządowe, organizacje religijne i związki zawodowe, przeżywają swoisty renesans. Przejawia się on przede wszystkim w zwiększeniu ich liczby. Dla przykładu tylko w Polsce w 2002 roku liczba wszystkich zarejestrowanych fundacji i stowarzyszeń wyniosła w przybliżeniu 41 500, z czego aktywnych było ok. 58%, tj. 24 070¹. W 2019 roku liczba ta wyniosła już 143 000, z czego aktywnie działało 85 000. (67%)². Tendencja do ilościowego wzrostu fundacji i stowarzyszeń, wymienianych jako najważniejsze i najliczniejsze podmioty organizacji społeczeństwa obywatelskiego, była zauważalna również w pozostałych państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Według danych z 2017 roku w 16 państwach tego regionu (z wyłączeniem Mołdawii, ze względu na brak danych o zatrudnieniu) ok. 1,77% spośród 47 mln pracowników było zatrudnionych w organizacjach społeczeństwa obywatelskiego³. Fakt ten świadczy też o wzrastającym potencjale tychże podmiotów w państwach regionu.

Oprócz ilościowych zmian w zakresie funkcjonowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w państwach postkomunistycznych zauważalny był także ich wzrost jakościowy. Wpływ na to miała sama transformacja polityczna i gospodarcza, która wymuszała zmiany w obszarach działalności tego typu organizacji. Tym samym organizacje zlokalizowane w Czechach, Polsce, Słowacji, Słowenii, Bułgarii, Rumunii, Chorwacji i na Węgrzech w coraz szerszym zakresie zainteresowane były działaniami zbliżającymi ich państwa do integracji z Unią Europejską (UE). W szczególności polegały one na zacieśnianiu współpracy w regionie poprzez wspieranie edukacji nieformalnej, kultury i sportu. W tych obszarach działają współcześnie przede wszystkim organizacje społeczeństwa obywatelskiego zlokalizowane na terenie Polski, Słowacji, Słowenii, Rumunii, Bułgarii i Chorwacji.

Jednakże nie wszystkie państwa regionu znalazły się po 1989 roku w sprzyjającej sytuacji geopolitycznej. Rozpad Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, zapoczątkowany w 1991 roku, skutecznie przyczynił się do zahamowania przemian w większości państw Bałkanów Zachodnich. Wojna na Bałkanach wymusiła na organizacjach społeczeństwa obywatelskiego w dużej części państw tego obszaru aktywność w innych dziedzinach, m.in. odbudowy instytucji wymiaru sprawiedliwości oraz bezpieczeństwa

¹ M. Magner, *Civil Society in Poland after 1989: A Legacy of Socialism?*, „Canadian Slavonic Papers / Revue canadienne des slavistes” 2005, vol. 47, no. 1/2, s. 49.

² *Poland*, [w:] *2020 Civil Society Organizations Sustainability Index: Central and Eastern Europe and Eurasia*, 24th Edition, IX 2021, s. 172, [online] <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-europe-eurasia-2020-report.pdf>, 4 XI 2022.

³ M. Meyer i in., *Patterns of Civil Society in Central and Eastern Europe: A Synthesis of 16 Country Reports and an Expert Survey*, [w:] *Civil Society in Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities*, red. P. Vandro i in., Vienna 2017, s. 18.

wewnętrznego, normalizacji relacji zwaśnionych grup narodowych i etnicznych, pomocy humanitarnej.

Konflikty w państwach Bałkanów Zachodnich sprzyjały kształtowaniu się nowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, które mierzyły się z koniecznością odbudowy poszczególnych państw. Sama odbudowa pokonfliktowa, jak twierdzi Aleksandra Zdeb, jest procesem wielowymiarowym, obejmującym poprawę warunków militarnych, politycznych, ekonomicznych i społecznych, i podejmowanym przede wszystkim przez podmioty zewnętrzne⁴. Podmioty te są również, tak jak podmioty wewnętrzne, zaangażowane w budowanie narodu, ściśle związane z podejmowaniem wysiłku na rzecz wykształcenia wspólnej tożsamości wśród rządzonych, co przejawia się w rozwoju wspólnych wartości, symboli, języka, historii i kultury. Należy zaznaczyć, że budowanie narodu przebiega paralelnie do budowania państwa⁵.

W związku z tym na obszarze państw Bałkanów Zachodnich po zakończeniu działań wojennych wzrosło zaangażowanie społeczności międzynarodowej w budowanie narodów i państw. Było ono wyraźne także na terenie Kosowa, gdzie działania zbrojne ustały w 1999 roku. Kosowo ogłosiło jednostronną deklarację niepodległości w 2008 roku. Jak twierdzi Besnik Pula, rolę społeczności międzynarodowej w rozwoju organizacji pozarządowych w Kosowie można porównać do tej, którą odegrały one w latach 90. XX wieku w państwach postkomunistycznych. To lokalne konsekwencje przeniesienia globalnej polityki rozwoju zachodnich agencji rozwojowych i prywatnych darczyńców. Objawiało się to skoncentrowaniem tych podmiotów na działalności organizacji pozarządowych w Kosowie⁶.

Celem artykułu jest ukazanie podmiotów stosunków międzynarodowych zaangażowanych w odbudowę organizacji społeczeństwa obywatelskiego w powojennym Kosowie. Konieczne będzie w tym celu znalezienie odpowiedzi na pytanie, które podmioty brały w niej udział oraz na czym polegała ich działalność. W artykule postawiono hipotezę, że w odbudowie tej uczestniczyły zarówno podmioty państwowe, jak i niepaństwowe. Przyczyniły się one do rozwoju ilościowego organizacji pozarządowych w Kosowie, jednak nie miały wpływu na ich rozwój jakościowy.

W artykule zostaną omówione definicja organizacji społeczeństwa obywatelskiego, ich rola w odbudowie pokonfliktowej oraz aktywność tych podmiotów stosunków międzynarodowych, które miały największy wpływ na budowę organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie po 1999 roku. Podane zostaną też zmiany ilościowe i jakościowe w zakresie budowy organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Ponadto zostaną wskazane trudności wiążące się z powstawaniem organizacji społeczeństwa obywatelskiego w państwie pokonfliktowym i częściowo uznawanym, które boryka się z problemami politycznymi, gospodarczymi oraz społecznymi. Należy podkreślić, że

⁴ A. Zdeb, *Odbudowa państwa*, [w:] *Encyklopedia bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, S. Wasiuta, t. 5, Kraków 2022, s. 544.

⁵ *Tamże*, s. 545.

⁶ B. Pula, *A Changing Society: A Changing Civil Society: Kosovo's NGO Sector After the War*, Prishtina 2005, s. 8.

artykuł nie stanowi analizy działalności organizacji społeczeństwa obywatelskiego na terenie Kosowa, lecz jedynie przedstawia ewolucję jego tworzenia i motywy, którymi kierowała się społeczność międzynarodowa w ilościowym i jakościowym zwiększaniu tego typu organizacji.

DEFINICJA ORGANIZACJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

W celu zdefiniowania społeczeństwa obywatelskiego trzeba odnieść się do historii myśli społecznej. Jak pisze Justyna Tomczyk, obywatelskość – postrzegana jako cnota moralna oraz koncepcja profilująca obraz społeczny – pojawiła się u Platona i Arystotelesa w starożytnej Grecji oraz Cyserona i Seneki w starożytnym Rzymie, natomiast sam termin ukształtował się dopiero w epoce oświecenia brytyjskiego⁷. Fundament pod późniejszą koncepcję społeczeństwa obywatelskiego położył Arystoteles: uznawał on obywateli za tych, których rolą jest tworzenie i sankcjonowanie wspólnoty obywatelskiej. Obywatel miał działać na rzecz dobra wspólnego, odrzucając partykularne interesy czy korzyści⁸.

Odmienne do Arystotelesowskiego, republikańskiego ujęcia obywatelskości odnosi się w erze nowożytnej Thomas Hobbes i John Locke, którzy dali początek ujęciu liberalnemu. Hobbes rozwijał koncepcję społeczeństwa obywatelskiego w odniesieniu do społeczeństwa pierwotnego, stanu natury, w którym następuje walka wszystkich ze wszystkimi, a ludzie są aspołeczni i egoistyczni. Zgodnie z jego założeniami, by takie społeczeństwo przetrwało, musi powołać absolutną władzę zwierzchnią i oddać rządy w ręce suwerena⁹. Z kolei Locke uznawał, że podwaliny społeczeństwa obywatelskiego daje społeczna natura człowieka, która przejawia się altruizmem i potrzebą współdziałania¹⁰. Na przełomie XVIII i XIX wieku do koncepcji społeczeństwa obywatelskiego odwoływał się Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Twierdził, że społeczeństwo obywatelskie było trzecim, po wspólnocie narodowej i państwie, elementem systemu społecznego¹¹.

Jak pisze Henryk Sasinowski, w miarę upływu czasu historyczna idea społeczeństwa obywatelskiego zaczęła odchodzić na dalszy plan. Zastąpiły ją idea społeczeństwa demokratycznego oraz koncepcja społeczeństw totalitarnych. Dopiero w latach 90. XX wieku doszło do ożywionej dyskusji na temat społeczeństwa obywatelskiego, co wiązało się z nowymi procesami społecznymi, ekonomicznymi i politycznymi zachodzącymi

⁷ J. Tomczyk, *Społeczeństwo obywatelskie jako idea i praktyka społeczna. Wybrane paradygmaty teoretyczno-ideowe*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie w teorii i praktyce*, red. R. Boguszewski, Warszawa 2018, s. 11.

⁸ *Tamże*.

⁹ *Tamże*, s. 12.

¹⁰ *Tamże*.

¹¹ H. Sasinowski, *Społeczeństwo obywatelskie i jego rola w budowie demokracji*, „Economy and Management” 2012, vol. 4, no. 1, s. 31.

w Europie Środkowej i Wschodniej¹². Wzmoczone zainteresowanie ideą społeczeństwa obywatelskiego kształtującego się w państwach postkomunistycznych spowodowało, że wykształciły się różne jego definicje. Trzeba przy tym zaznaczyć, że termin ten również ewoluował, co było spowodowane m.in. zmianami w rzeczywistości społecznej i politycznej. Owe zmiany podkreśla Charles Kojo Vandyck – definiuje on społeczeństwo obywatelskie jako zorganizowane i organiczne relacje społeczne i kulturowe, istniejące w przestrzeni między państwem, biznesem i rodziną, które opierają się na rodzinnej i zewnętrznej wiedzy, wartościach, tradycjach i zasadach, aby sprzyjać współpracy i osiąganiu określonych celów przez i wśród obywateli oraz innych interesariuszy¹³.

Z kolei Eduardo J. Gómez definiuje społeczeństwo obywatelskie jako aktorów niepaństwowych, którzy tworzą organizacje formalne i nieformalne ruchy i w nich uczestniczą, a przyświecają im takie cele, jak ujednolicanie, wyrażanie i pogłębianie swoich normatywnych przekonań i interesów politycznych. Aktorzy ci stanowią platformę działania, na której można angażować się w rzecznictwo publiczne, mobilizację zbiorową oraz naciski, by uzyskać świadomość problemu, reformę i wdrażanie polityki¹⁴.

Jak podkreślają Taco Brandsen, Willem Trommel i Bram Verschuere, mimo że społeczeństwo obywatelskie jest często określane jako aktor, to należy je rozpatrywać jako heterogeniczny zbiór organizacji i inicjatyw, pełniących różne funkcje w zależności od zmieniającego się kontekstu. Opierając się na literaturze przedmiotu, definiują oni także typowe „organizacje społeczeństwa obywatelskiego” – twierdzą, że są to prywatne, niedziałające dla zysku i zarazem formalne organizacje, które trzeba odróżnić od agencji publicznych czy prywatnych firm¹⁵.

Termin „społeczeństwo obywatelskie” jest zatem silnie powiązany z terminem „organizacje społeczeństwa obywatelskiego”. Do tych ostatnich naukowcy (m.in. Charles Kojo Vandyck¹⁶, James A. Paul¹⁷ i Ashot Aleksanyan¹⁸) oraz organizacje międzynarodowe (wśród nich Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie [OBWE])¹⁹ oraz

¹² E. Pietrzak, *Współczesne teorie społeczeństwa obywatelskiego w świetle nowego materializmu*, „Eastern Review” 2017, vol. 6, s. 40.

¹³ C.K. Vandyck, *Concept and Definition of Civil Society Sustainability*, Center for Strategic and International Studies, 30 VI 2017, [online] <https://www.csis.org/analysis/concept-and-definition-civil-society-sustainability>, 4 XI 2022.

¹⁴ E.J. Gómez, *Civil Society in Global Health Policymaking: A Critical Review*, „Globalization and Health” 2018, vol. 14, no. 73, s. 10.

¹⁵ T. Brandsen, W. Trommel, B. Verschuere, *The State and the Reconstruction of Civil Society*, „International Review of Administrative Sciences” 2017, vol. 83, no. 4, s. 678-679.

¹⁶ C.K. Vandyck, *Concept and Definition...*, s. 2.

¹⁷ J.A. Paul, *Civil Society and the United Nations*, [w:] *Global Civil Society: Shifting Powers in a Shifting World*, red. H. Moksnes, M. Melin, Uppsala 2012.

¹⁸ A. Aleksanyan, *Civil Society as a Phenomenon of Post-Soviet Political Life: A Threat or a Guarantor of National Security*, [w:] *Transformation and Development: Studies in the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) Member States*, red. A. Mihr, Cham 2020, s. 32.

¹⁹ *Civil Society and the Legislative Process in Kosovo: Analytical Study at the End of the Second Mandate of the Assembly of Kosovo*, Organization for Security and Co-operation in Europe, Mission in Kosovo, Prishtina 2007, s. 11, [online] <https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/29938.pdf>, 5 XI 2022.

Światowe Forum Ekonomiczne²⁰) zaliczają: organizacje pozarządowe, organizacje religijne, organizacje wspólnotowe; grupy i aktywności występujące w przestrzeni teleinformatycznej, w tym wspólnoty społecznościowe; ruchy społecznościowe i działania zbiorowe; związki zawodowe i organizacje zawodowe reprezentujące pracowników; przedsiębiorstwa społeczne.

ROLA ORGANIZACJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W PAŃSTWIE PO ZAKOŃCZENIU KONFLIKTU ZBROJNEGO

Problematyka funkcjonowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w państwie po zakończeniu konfliktu zbrojnego jest zagadnieniem dość złożonym. Wiąże się ono ściśle z kwestią odbudowy terytorium państwowego po zakończeniu walk.

Państwo pokonfliktowe cechuje przede wszystkim słabość struktur demokratycznych oraz podstawowej infrastruktury społecznej, takiej jak edukacja, służba zdrowia, dostęp do wody pitnej i energii, która jest zapewniana w niewielkim zakresie. Brakuje w nim również podstawowych instytucji regulacyjnych²¹. To sprawia, że państwo pokonfliktowe jest tworem państwowym, na którego terytorium niejako w sposób naturalny powinno działać społeczeństwo obywatelskie i jego organizacje; jego funkcjonowanie, szczególnie w okresie trwania konfliktu, może ulec wzmocnieniu, gdyż to na nim najczęściej spoczywa konieczność zapewnienia ludziom podstawowych środków potrzebnych do przetrwania. W sytuacji słabości instytucji rządowych to właśnie organizacje społeczeństwa obywatelskiego zapewniają mieszkańcom państwa objętego konfliktem schronienie, dostęp do żywności i wody pitnej, edukację oraz podstawową opiekę medyczną²².

Do zadań organizacji społeczeństwa obywatelskiego w istocie należy zaspokajanie potrzeb społecznych, zarówno w warunkach konfliktu zbrojnego, jak i sytuacji pokonfliktowej czy, przede wszystkim, pokoju. Jak pisze Dariusz Sarżała, zwłaszcza stowarzyszenia oraz wszelkie inne organizacje pozarządowe mają m.in.: *zaspokajać potrzeby indywidualne i społeczne, w niewielkiej grupie, w atmosferze życzliwości i solidarności; przyjmować postawę obywatelską w zakresie spraw tzw. ludzkich i lokalnych, a wymagających realizacji w poczuciu dobra wspólnego; propagować pluralizm i różnorodność życia społecznego; tworzyć sektor realizacji zadań indywidualnych i społecznych, alternatywnych wobec rządowego; tworzyć mechanizmy współudziału społecznego w podejmowaniu decyzji dotyczących różnych problemów i poziomu funkcjonowania nowoczesnego społeczeństwa*²³.

²⁰ The Future Role of Civil Society, World Economic Forum, KPMG International, 2013, [online] https://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf, 5 XI 2022.

²¹ A. Paterek, *Rola pomocy rozwojowej w procesie stabilizacji i odbudowy obszarów pokonfliktowych*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, no. 3, s. 119.

²² M. Fischer, *Civil Society in Conflict Transformation: Ambivalence, Potentials and Challenges*, Berlin 2006, s. 5.

²³ D. Sarżała, *Rola stowarzyszeń i organizacji pozarządowych we współczesnym społeczeństwie obywatelskim*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne”, vol. 9, no. 9, s. 260-261, [online] <https://czasopisma.uph.edu.pl/doctrina/article/view/1363>, 5 XI 2022.

Ponadto, jak dodaje autor, to właśnie społeczeństwo obywatelskie można utożsamiać ze stowarzyszeniami i innymi organizacjami, które działają niezależnie od państwa i rynku. Ich celem jest realizowanie i promowanie zróżnicowanych interesów społecznych. Stanowią one również pomost między jednostką a społeczeństwem oraz obywatelem a państwem. Dodatkowo są kanwą niezależnego od państwa rozwoju obywateli oraz kształtowania demokracji²⁴. Należy jednak zaznaczyć, że złożoność problemu funkcjonowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w państwie pokonfliktowym wynika właśnie przede wszystkim z tego, że mają one realizować swoje cele w państwie słabym, nierzadko cechującym się upadkiem struktur państwowych i demokracji, w którym często dochodzi do łamania praw człowieka i podstawowych wolności.

To rodzi pytanie: w jaki sposób organizacje społeczeństwa obywatelskiego są w stanie wypełniać swoje statutowe cele nie tyle w trakcie trwania konfliktu, ile po jego zakończeniu? Jak twierdzą Martin Albrow i Helmut Anheier, społeczeństwo obywatelskie jest postrzegane jako antyteza konfliktu i przemocy – jego działania są zwykle zawieszane w trakcie trwania konfliktu zbrojnego i musi ono odrodzić się po jego zakończeniu²⁵. Z tego też powodu zdaniem Wolfganga Dörnera i Reginy A. List zainteresowanie badaczy w niewielkim stopniu koncentruje się na problematyce roli organizacji społeczeństwa obywatelskiego w negocjacjach pokojowych lub pomocy jednostkom w trakcie konfliktów zbrojnych. Zdecydowana większość uczonych chce ukazać rolę organizacji społeczeństwa obywatelskiego po zakończeniu konfliktu²⁶.

Badacze zajmujący się problematyką funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego i jego instytucji w państwie pokonfliktowym zwracają uwagę na fakt, że organizacje te mają różny poziom zdolności wchodzenia w interakcje z konkretnymi podmiotami. Wszystko zależy od możliwości i chęci danych organizacji oraz środowiska, w którym działają. Podkreśla się jednak fakt, że organizacje te są zdolne do urzeczywistniania swoich celów nawet w sytuacjach, gdy dotychczasowe kanały komunikacji z różnych przyczyn przestały funkcjonować²⁷. Z drugiej strony zauważa się, że po latach autorytarnych rządów potencjał społeczeństwa obywatelskiego na danym terytorium państwowym może być słaby, nawet wówczas gdy kanały instytucjonalne funkcjonują na względnie dobrym poziomie. Pojawić się też może problem dystansu między społeczeństwem obywatelskim i jego organizacjami a systemem politycznym²⁸. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego w państwie pokonfliktowym mogą zatem wypełniać swoje statutowe cele, potrzebują wszakże do tego otwartych kanałów komunikacji, mocnego potencjału oraz braku barier między ich

²⁴ Tamże, s. 262.

²⁵ M. Albrow, H. Anheier, *Introduction: Violence and the Possibility of Global Civility*, „Global Civil Society” 2006, vol. 7, s. 4.

²⁶ W. Dörner, R.A. List, *Civil Society, Conflict and Violence: An Introduction*, [w:] *Civil Society, Conflict and Violence: Insights from the CIVICUS Civil Society Index*, red. W. Dörner, R.A. List, London 2012, s. 2.

²⁷ Tamże, s. 7.

²⁸ Tamże.

przedstawicielami a politykami różnego szczebla. Kanały komunikacji w państwach pokonfliktowych są najczęściej utrudnione, co wynika m.in. ze słabości instytucji demokratycznych w państwach pokonfliktowych oraz finansowania określonych przez darczyńców typów projektów.

Ponadto zarówno organizacje, jak i ich pracownicy muszą mieć środki finansowe oraz możliwości czasowe i transportowe, by brać udział w procesie decyzyjnym, który zapada na wysokich szczeblach władzy. Istotne jest też zagwarantowanie im odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa, co w państwie po zakończeniu konfliktu zbrojnego może być trudne²⁹. Dopiero po spełnieniu powyższych warunków pojawia się szansa, że organizacje społeczeństwa obywatelskiego będą mogły stanowić pomost między szeroko pojętą populacją a systemem politycznym i wypełniać szereg zadań, które zwykle spoczywają na nich w państwie pokonfliktowym. Christoph Spurk zalicza do nich: ochronę obywateli, monitorowanie odpowiedzialności, rzecznictwo i komunikację publiczną, socjalizację, budowanie wspólnoty, pośrednictwo między obywatelami a państwem, dostarczanie usług³⁰. Działania te podejmowane są w zróżnicowanym stopniu przez różne organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Tracy Anderson wskazuje, że społeczeństwo obywatelskie w kontekście historycznym jest związane z państwami konfliktowymi i pokonfliktowymi, w których pełni funkcję: rozjemców, sił pokojowych, motywatorów pojednania i sprawiedliwości okresu przejściowego, dostawców usług i materiałów pierwszej potrzeby, a także podżegaczy i wojowników³¹. Często podkreśla się rolę organizacji społeczeństwa obywatelskiego w prowadzeniu kampanii i lobbowaniu na rzecz praw człowieka, niestosowania tortur, równego traktowania oraz podejmowania działań legislacyjnych prowadzących do redukcji ubóstwa³². Anderson zwraca też uwagę na funkcje społeczeństwa obywatelskiego w odniesieniu do kwestii społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych, wymagające regulacji w państwach, w których konflikt trwa nadal lub właśnie ustał. Badaczka podkreśla, że organizacje społeczeństwa obywatelskiego mogą mieć pozytywny wpływ na państwo konfliktowe i pokonfliktowe, ale i utrudniać wysiłki pokojowe³³. Weryfikuje ponadto hipotezę, jakoby społeczeństwo obywatelskie było silniejsze w państwach, w których przez dłuższy czas nie dochodziło do konfliktu³⁴.

²⁹ Tamże, s. 10.

³⁰ C. Spurk, *Understanding Civil Society*, [w:] *Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment*, Boulder 2010.

³¹ T. Anderson, *Exploring Civil Society in Conflict and Post-conflict Countries: A Continuum to Peace*, [w:] *Civil Society, Conflict and Violence...*, s. 35.

³² V. Dudouet, *Surviving the Peace: Challenges of War-to-Peace Transition for Civil Society Organisations*, „Berghof Report” 2007, no. 6, s. 26, [online] <http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/br16e.pdf>, 6 XI 2022.

³³ T. Anderson, *Exploring Civil Society...*, s. 35.

³⁴ Tamże, s. 36.

GENEZA POWSTANIA ORGANIZACJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W KOSOWIE

Pierwsze społeczne inicjatywy na terenie Kosowa pojawiły się po 1989 roku. Były one bezpośrednio spowodowane zniesieniem przez Slobodana Miloševicia autonomii Kosowa i usunięciem Albańczyków z formalnych struktur państwowych.

Na początku lat 90. XX wieku kosowscy Albańczycy rozpoczęli lobbowanie na rzecz uzyskania niepodległości dla Kosowa. Jednakże w samym Kosowie, będącym serbską prowincją w Federalnej Republice Jugosławii (FRJ), znajdującej się pod rządami Miloševicia, rozwój społeczeństwa obywatelskiego cechował się mniejszą intensywnością niż w pozostałych jugosłowiańskich republikach³⁵. Kosowscy Albańczycy dołączali do inicjatyw w nich zapoczątkowanych. Tym samym setki z nich stały się członkami Stowarzyszenia na rzecz Jugosłowiańskiej Inicjatywy Demokratycznej (ang. The Association for the Yugoslav Democratic Initiative, serb. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu), zainicjowanej na początku 1989 roku przez grupę intelektualistów zatrudnionych na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Zagrzebiu. Jej głównym celem była przemiana demokratyczna Jugosławii³⁶. Ponadto Kosowianie aktywnie angażowali się w działalność Stowarzyszenia Pisarzy Jugosłowiańskich (ang. The Association of Writers of Yugoslavia, serb. Savez književnika Jugoslavije), powstałego w celu wspierania wolności intelektualnej na terytorium FRJ. Jej kosowski odłam o nazwie Stowarzyszenie Pisarzy Kosowa (ang. The Kosovo Writers Association) broniło tzw. albańskich separatystów, którym groziło więzienie³⁷. Członkowie Stowarzyszenia Pisarzy Kosowa angażowali się również w debatę z członkami Stowarzyszenia Pisarzy Serbii na temat stosunków Kosowa z Serbią³⁸. Co więcej, przewodniczący kosowskiego Stowarzyszenia, Ibrahim Rugova, w grudniu 1989 roku utworzył ruch polityczny o nazwie Demokratyczna Liga Kosowa (ang. Democratic League of Kosovo, alb. Lidhja Demokratike e Kosovës, LDK), a w kolejnych latach stał się z jednym najbardziej cenionych kosowskich przywódców politycznych – nie dziwi więc, że w latach 1992–2006 sprawował funkcję prezydenta Kosowa.

W latach 90. XX wieku właśnie LDK była postrzegana jako organizacja społeczeństwa obywatelskiego. Sprzyjał temu fakt, że w tym samym czasie w Kosowie nie funkcjonowały kryteria, jakie musiały spełnić tego typu organizacje w innych krajach, by być uznane za organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Zatem samo to, że LDK wzywała Albańczyków z Kosowa do zjednoczenia i oporu przeciwko reżimowi w Belgradzie

³⁵ A. Kastrati, *Civil Society Development and Its Impact on the Democratization Process in Kosovo*, „Mediterranean Journal of Social Sciences” 2015, vol. 6, no. 2, s. 73.

³⁶ M. Orlić, *Od postkomunizma do postjugoslavenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu*, „Politička misao: časopis za politologiju” 2011, vol. 84, no. 4, s. 98.

³⁷ A. Kastrati, *Civil Society Development...*, s. 74.

³⁸ A. Mehmeti, *Relations Between the Writers' Associations of Kosova and Serbia in the Second Half of the 1980s*, „Comparative Southeast European Studies” 2021, 17 XI, [online] <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2021-0021/html>, 6 XI 2022.

z zastosowaniem metod pokojowych, wpływało na postrzeganie jej jako organizacji społeczeństwa obywatelskiego³⁹. Z czasem w Kosowie zaczęły powstawać kolejne niepaństwowe organizacje obywatelskie i partie polityczne.

W latach 1989-1990 zostały utworzone Partia Socjaldemokratyczna (ang. Social Democratic Party, alb. Partia Socialdemokrate e Kosovës), Parlament Młodzieży Kosowa (ang. Youth Parliament of Kosovo), Partia Zielonych (ang. Green Party). W tym samym czasie powstały również niezależne organizacje: Rada Obrony Praw Człowieka i Wolności (ang. Council for the Defense of Human Rights and Freedoms, CDHRF) i Związek Niezależnych Związków Zawodowych (ang. The Union of Independent Trade Unions, UITU)⁴⁰. Inną istotną organizacją pozarządową, powstałą w 1990 roku na terenie Kosowa, było Towarzystwo Matki Teresy (ang. Mother Teresa Society). Po tym, jak Milošević zniósł autonomię Kosowa w 1989 roku i z placówek medycznych zwolniono pracowników pochodzenia albańskiego w Prisztinie i innych dużych miastach Kosowa (jedną piątą wszystkich pracowników), organizacja ta, licząca 7 tys. wolontariuszy, stanowiła podstawę systemu opieki medycznej w Kosowie w latach 90. XX wieku⁴¹.

Kształtowanie się instytucji publicznych, zarządzanych odrębnie przez Serbów oraz kosowskich Albańczyków, miało zasadniczy wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie. Jednym z kluczowych przykładów jest organizowanie przez Kosowian systemu edukacji. Nauczanie, zwłaszcza na poziomie szkoły średniej i studiów wyższych, odbywało się w prywatnych domach i garażach. Tak powstała tzw. edukacja równoległa, która doprowadziła do bezprecedensowej homogenizacji kosowskich Albańczyków. Program nauczania był bowiem skonstruowany tak, by promować albańską tożsamość narodową. Albańska edukacja równoległa w Kosowie pojawiła się jako ucieleśnienie albańskiego obywatelstwa i pokojowego oporu oraz jako argument za istnieniem niepodległego państwa albańskiego w Kosowie⁴². Była także fundamentem tzw. systemu równoległego, który obejmował też system ekonomiczny i system ochrony zdrowia. System równoległy skupiał zatem społeczność Kosowa, by ta organizowała społeczne i polityczne życie w Kosowie poza instytucjami państwowymi. W ten sposób między ludnością zamieszkującą Kosowo tworzyły się silne więzi, stanowiące podstawę społeczeństwa obywatelskiego⁴³.

Należy zaznaczyć, że w latach 90. XX wieku na terenie Kosowa działał tylko jeden międzynarodowy darczyńca. Był nim Open Society Fund (OSF, obecnie Open Society Foundations). Początek jego funkcjonowania w Kosowie datuje się na rok 1991, kiedy OSF był częścią Soros Foundation for Yugoslavia. Organizacja ta aktywnie

³⁹ A. Kastrati, *Civil Society Development...*, s. 74.

⁴⁰ *Tamże*.

⁴¹ J. Nietsch, *The Mother Teresa Society: Volunteer Work for the Kosovo-Albanian „Parallel Structures” in the 1990s*, „Comparative Southeast European Studies” 2020, 4 VIII, [online] <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2020-0015/html>, 7 XI 2022.

⁴² A. Kastrati, *Civil Society Development...*, s. 75.

⁴³ M. Agani, *Civil Society by Proxy: The Development of Civil Society in a Protectorate*, [w:] *Civil Society in Kosovo Since 1999*, red. M. Agani, Prishtina 2012, s. 24.

angażowała się w system edukacji równoległej w Kosowie. Jej działalność polegała zarówno na aranżowaniu edukacji na różnych szczeblach, jak i dostarczaniu materiałów dydaktycznych⁴⁴.

Niestosowanie przemocy przez kosowskich Albańczyków w latach 1989-1992 było podstawą obywatelskiego oporu, który narodził się w tamtym czasie i do którego nawiązywały wspomniane organizacje obywatelskie i partie polityczne.

ROZWÓJ ORGANIZACJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W KOSOWIE PO 1999 ROKU

Zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego było odczuwalne już w trakcie działań wojennych w Kosowie. Przejawiało się ono przede wszystkim ochroną jednostek oraz obroną praw człowieka. Można w tym miejscu wymienić choćby zaangażowanie organizacji pozarządowych w ukazywanie przykładów łamania praw Kosowian przez serbski reżim oraz współpracę z kluczowymi instytucjami międzynarodowymi, np. Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla byłej Jugosławii. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego odegrały również istotną rolę w dokumentowaniu masakry w Drenicy. Świadkowie masowych egzekucji kosowskich Albańczyków przez Serbskie Siły Specjalne upowszechniali wiedzę o tych wydarzeniach wśród organizacji społeczeństwa obywatelskiego zlokalizowanych w innych państwach, wzywając równocześnie do mobilizacji i solidarności międzynarodowej⁴⁵.

Zakończenie działań wojennych w Kosowie w 1999 roku dało początek „nowemu otwarciu” w zakresie kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w tej części Europy. To „nowe otwarcie” było ściśle związane z aktywnością międzynarodowych organizacji rządowych, międzynarodowych organizacji pozarządowych oraz organizacji pozarządowych nieposiadających statusu organizacji międzynarodowej. Te właśnie organizacje były najbardziej zainteresowane budową społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie, co wpisywało się w odbudowę pokonfliktową tego terytorium. Podkreśla się w tym miejscu zwłaszcza istotę działalności Misji Tymczasowej Administracji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kosowie (ang. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK), która powstała na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ 1244 z 10 czerwca 1999 roku. Za wojskowy komponent Misji odpowiedzialna była Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (ang. North Atlantic Treaty Organization, NATO), która na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz umowy techniczno-wojskowej pomiędzy NATO a FRJ ustanowiła NATO Kosovo Force (KFOR). Z kolei komponent cywilny, na którego czele stał Sekretarz Generalny ONZ, podzielono na cztery filary. Każdy z nich był reprezentowany przez inną międzynarodową organizację rządową. Za cywilną administrację odpowiedzialna miała

⁴⁴ *About us*, Kosovo Foundation for Open Society, [online] <https://kfos.org/en/about-us>, 8 XI 2022.

⁴⁵ D.E. Kode, *Civil Society, Conflict Resolution and Post-conflict Reconstruction in Kosovo and Liberia*, [w:] *Civil Society, Conflict and Violence...*, s. 93.

być ONZ, za pomoc humanitarną – Biuro Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców, za demokratyzację i budowę instytucji demokratycznych – OBWE, zaś za rekonstrukcję gospodarki – UE⁴⁶.

Międzynarodowe organizacje o charakterze rządowym rozpoczęły współpracę z darczyńcami i agencjami zainteresowanymi rozwojem społeczeństwa obywatelskiego, które przekazywały środki finansowe na ten cel; większość z nich stanowiły organizacje międzynarodowe o charakterze pozarządowym. Generalnie rzecz biorąc, budowa sektora organizacji pozarządowych była kluczowym elementem działalności UNMIK, a także instytucji i partii politycznych rozwijających się w Kosowie po 1999 roku. W następstwie konfliktu doszło do zwiększonego zainteresowania międzynarodowych organizacji rządowych kwestią budowy lokalnego sektora organizacji pozarządowych w pokonfliktowym Kosowie⁴⁷.

Oprócz wspomnianych organizacji pozarządowych w pokonfliktowym Kosowie zaczęły się również kształtować nowe partie polityczne. Jedną z nich było Samostanowienie (ang. Self-determination movement, alb. Lëvizja Vetëvendosje). Ugrupowanie to odwoływało się do idei demokratycznych, lewicowych, panalbańskich i nacjonalistycznych. Swoją działalność rozpoczęło w 2005 roku od demonstracji ulicznych, podczas których jego członkowie domagali się bezwarunkowego ogłoszenia niepodległości Kosowa⁴⁸. Jak twierdzi Pëllumb Kelmendi, Samostanowienie było odpowiedzialne za zorganizowanie 20 z 57 protestów w latach 2002-2009⁴⁹. Opowiadało się m.in. przeciwko obecności społeczności międzynarodowej w Kosowie. Z roku na rok uzyskiwało coraz większe poparcie społeczne i już w 2010 roku zostało trzecim co do wielkości ugrupowaniem politycznym zasiadającym w kosowskim Parlamencie⁵⁰. W marcu 2021 roku lider Samostanowienia Albin Kurti stanął po raz drugi na czele rządu Kosowa. W wyborach z 14 lutego 2021 roku Samostanowienie uzyskało największe poparcie w historii kosowskiego parlamentaryzmu i obsadziło 58 ze 120 miejsc w Zgromadzeniu Kosowa⁵¹.

⁴⁶ P. Szelaĝ, *Od interwencji Sojuszu Północnoatlantyckiego do orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości – aktywność Organizacji Narodów Zjednoczonych w celu rozwiązania konfliktu w Kosowie*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego” 2012, vol. 10, s. 231.

⁴⁷ A. Kastrati, *Civil Society Development...*, s. 75.

⁴⁸ *Tamże*.

⁴⁹ P. Kelmendi, *Civil Society and Contentious Politics in Post-Conflict Kosovo*, [w:] *Civil Society in Kosovo Since 1999*, red. M. Agani, Prishtina 2012, s. 48.

⁵⁰ *Tamże*.

⁵¹ A. Domachowska, K. Pawłowski, *Kosowo: powstanie „drugiego” rządu premiera Albina Kurtiego*, Instytut Europy Środkowej, [online] <https://ies.lublin.pl/komentarze/kosowo-powstanie-drugiego-rzadu-premier-aalbina-kurtiego/>, 2 XI 2022.

ROLA WYBRANYCH PODMIOTÓW STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W ROZWOJU ORGANIZACJI SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W KOSOWIE

Działalność społeczności międzynarodowej w pokonfliktowym Kosowie przyczyniła się do wzrostu liczby zarejestrowanych organizacji pozarządowych z 400 w 2000 roku do 1 tys. w roku 2004, następnie 2 tys. w 2005, 3 tys. w 2006⁵² i w przybliżeniu 4 tys. w 2007⁵³. W 2020 roku w Kosowie było zarejestrowanych ok. 10 200 organizacji społeczeństwa obywatelskiego (więcej o 468 niż w 2019 roku). Podobna tendencja wzrostowa była charakterystyczna dla lat ubiegłych⁵⁴.

Jak już wspomniano, kluczowa rola w budowaniu organizacji społeczeństwa obywatelskiego przypadła UNMIK. Misja działała w tym zakresie dwutorowo. Przede wszystkim dążyła do tego, by zintegrować już istniejące organizacje pozarządowe ze swoimi strukturami. W tym celu UNMIK oddzieliła organizacje polityczne, np. LDK i partie wywodzące się ze zdemilitaryzowanej Armii Wyzwolenia Kosowa (alb. Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK), od tych, które w jej opinii reprezentowały interesy społeczeństwa obywatelskiego. Te ostatnie weszły w skład Rady Tymczasowej (ang. Transitional Council), pierwszego organu konsultacyjnego powołanego przez UNMIK. Jednostki, które z ramienia danych organizacji społeczeństwa obywatelskiego stały się częścią tego organu, zostały automatycznie członkami wydziałów administracyjnych UNMIK, pełniących funkcję administracji cywilnej do wyborów powszechnych w Kosowie w 2001 roku⁵⁵. W 2002 roku, kiedy w Kosowie wybrano parlament, rząd oraz prezydenta, którzy weszli w skład Tymczasowych Instytucji Autonomicznych (ang. Provisional Institutions of Self Government), organizacje pozarządowe zostały usunięte ze struktur UNMIK. Na tym etapie nie miały one zatem wpływać na decyzje polityczne, lecz trudniły się rzecznictwem, wykorzystując do tego kanały dostępne w państwach funkcjonujących w ustroju demokratycznym⁵⁶.

Pod administracją UNMIK trudniejsza okazała się sytuacja związków zawodowych. Powstały one, co prawda, w 1990 roku, jednak do czasów powojennych zachowały swoją organizację. Odbudowa ich pozycji była utrudniona, gdyż większość przedsiębiorstw w Kosowie przestała istnieć. Dodatkowe utrudnienia wprowadzała niejasna polityka UNMIK co do mienia zarządzanego przez byłych pracowników, będącego tzw. własnością społeczną. Związki zawodowe obawiały się również procesu prywatyzacji, stopniowo wdrażanego przez UNMIK w powojennym Kosowie. Ich zdaniem mógł on spowodować zwiększenie bezrobocia oraz usunięcie związków zawodowych ze sprywatyzowanych przedsiębiorstw lub ich marginalizację, co osłabiłoby pozycję zwłaszcza

⁵² *Civil Society and the Legislative Process...*, s. 14.

⁵³ *Tamże*.

⁵⁴ *Kosovo, [w:] 2020 Civil Society Organizations Sustainability Index...*, s. 116.

⁵⁵ B. Pula, *A Changing Society...*, s. 8.

⁵⁶ *Tamże*.

starszych pracowników na rynku pracy. Do takiej sytuacji doszło w kilku przedsiębiorstwach, które zostały wydzierżawione przez UNMIK prywatnym firmom. Kością niezgody między UNMIK a związkiem zawodowym nauczycieli stała się także wysokość płać w instytucjach państwowych. UNMIK ignorowała protesty w tej kwestii, uznając ją za domenę rządu Kosowa. Ten jednak twierdził, że polityka budżetowa nie należy do jego kompetencji i kierował związki zawodowe do UNMIK⁵⁷.

Kluczowe z punktu widzenia organizacji społeczeństwa obywatelskiego było ustanowienie przez UNMIK ram prawnych, niezbędnych do ich funkcjonowania na terenie Kosowa. Stanowiły je regulacja 1999/22 oraz seria dyrektyw administracyjnych. Stały się one podstawą podziału organizacji pozarządowych na organizacje krajowe i międzynarodowe oraz rozróżnienia stowarzyszeń i fundacji wśród tych pierwszych. Głównym organem administracyjnym ustanowionym na mocy regulacji 1999/22 była Jednostka Łącznikowa NGO (ang. NGO Liaison Unit). Do jej obowiązków należała rejestracja organizacji pozarządowych, co nadawało im osobowość prawną.

Inną organizacją, którą w powojennym Kosowie powiązano z funkcjonowaniem instytucji społeczeństwa obywatelskiego, była wymieniona już OBWE, a konkretnie Misja OBWE w Kosowie. O ile głównymi zadaniami UNMIK były ustanowienie i wcielenie w życie podstaw prawnych dla działalności organizacji społeczeństwa obywatelskiego takich jak organizacje pozarządowe, o tyle Misja OBWE w Kosowie, wchodząca w skład UNMIK, miała na celu rozwijać i budować zdolności działania organizacji pozarządowych. Pod auspicjami Wydziału Demokratyzacji (ang. Department of Democratization) OBWE w głównych miastach Kosowa ustanowiono Centra Zasobów Organizacji Pozarządowych (ang. NGO Resource Centers). Ich działalność opierała się na zapewnianiu podstawowych zasobów i wsparciu nowo powstałych organizacji pozarządowych w procesie rejestracyjnym. Co więcej, z inicjatywy Misji OBWE w Kosowie powstało Zgromadzenie Organizacji Pozarządowych (ang. NGO Assembly), którego celem była budowa społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie poprzez zrzeszanie wszystkich organizacji pozarządowych na tym terytorium.

Mandat Misji OBWE w Kosowie został sformułowany w sposób ogólny, dlatego dostosowywała ona swoją działalność i priorytety do zmieniających się warunków w Kosowie⁵⁸. Z tego też względu w latach 1999-2007 Misja OBWE odpowiadała w głównej mierze za ustanowienie instytucji demokratycznych istotnych z punktu widzenia zmniejszenia napięć między skonfliktowanymi stronami, powołanie urzędów i instytucji zapewniających wolność mediów w Kosowie oraz budowę instytucji niezbędnych do zapewnienia wolnych wyborów na terenie Kosowa⁵⁹. Z kolei od 2008 roku Misja OBWE w jeszcze większym stopniu zaangażowała się w rozwój praw mniejszości, kontynuowała działania na rzecz budowania wolnych mediów i zwiększyła zainteresowanie

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ P. Marcinkowska, *Kosowo jako suwerenne państwo. Teoria i praktyka*, Warszawa 2016, s. 39.

⁵⁹ P. Szelaĝ, *Ewolucja zakresu działalności Misji Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w Kosowie w latach 1999-2019*, [w:] *Współczesna polityka bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej. Uwarunkowania, wyzwania, zagrożenia*, red. M. Delong, J. Puacz-Olszewska, Rzeszów 2020, s. 111-115.

problemami kobiet w Kosowie⁶⁰. Aktywność w tych obszarach wiązała się również ze wsparciem organizacji społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza organizacji pozarządowych, których statutowe cele dotyczyły tych dziedzin.

Mimo że Misja OBWE w Kosowie wykazała się zaangażowaniem w kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego, jej działalność w zakresie sprawowania kontroli nad rozwojem i działalnością organizacji pozarządowych w Kosowie oceniano negatywnie. Wpływ na to ma przede wszystkim zbiurokratyzowane podejście OBWE do problematyki funkcjonowania tego typu organizacji w Kosowie. Ponadto inicjatywa dotycząca budowy społeczeństwa obywatelskiego Kosowa, czyli Zgromadzenie Organizacji Pozarządowych, które miało zrzeszać wszystkie kosowskie organizacje pozarządowe, nie miało dużej liczby zwolenników, choć zostało uznane za jedno z większych osiągnięć Misji OBWE w Kosowie. Większość wpływowych organizacji pozarządowych nie zdecydowała się na przystąpienie do tej inicjatywy – wyrażały w ten sposób nieufność i sceptycyzm wobec działalności Misji⁶¹.

Ogłoszenie jednostronnej deklaracji niepodległości przez Kosowo w dniu 17 lutego 2008 roku sprawiło, że UE zdecydowała się na większe zaangażowanie swoich sił na tym terytorium. Na mocy dokumentu „Wspólne Działanie Rady 2008/124/WPZiB z 4 lutego 2008 r. w sprawie Misji Unii Europejskiej w zakresie praworządności w Kosowie, EULEX Kosowo” oraz rezolucji 1244 Rady Bezpieczeństwa ONZ na terenie Kosowa utworzono największą cywilną misję UE⁶². 9 grudnia 2008 roku misja EULEX Kosowo (ang. European Union Rule of Law Mission in Kosovo) przejęła od UNMIK odpowiedzialność za tę część Bałkanów Zachodnich⁶³. Misja posiada szeroki mandat w zakresie monitorowania i wsparcia władz Kosowa w dziedzinie policji, wymiaru sprawiedliwości oraz służb celnych. Zachowuje również szereg uprawnień wykonawczych, głównie w kwestii prowadzenia dochodzeń i ścigania poważnych przestępstw, w tym zbrodni zorganizowanych i korupcji.

Należy zaznaczyć, że organizacje społeczeństwa obywatelskiego były zaangażowane w proces tworzenia EULEX. W ramach misji ustanowiono Biuro Praw Człowieka i Równouprawnienia (ang. Human Rights and Gender Office), którego celem było kształtowanie relacji z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego⁶⁴. Z tego względu od początku swojego funkcjonowania EULEX organizowało spotkania z przedstawicielami organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Przykładowo w październiku i listopadzie 2008 roku Saferworld⁶⁵ wraz z partnerami z Forum Inicjatyw Obywatelskich

⁶⁰ Tamże, s. 116-119.

⁶¹ B. Pula, *A Changing Society...*, s. 10.

⁶² *EULEX Kosovo*, O Policji, [online] <https://info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/misje-pokojowe/55336,EULEX-Kosowo.html>, 14 XI 2022.

⁶³ P. Szelaąg, *Ewolucja zakresu działalności...*, s. 117.

⁶⁴ M. Palm, *Accountability and Effectiveness of CSDP Missions: The Role of Civil Society: The Cases of EULEX (Kosovo) and EUPOL COPPS (Palestinian Territories)*, Brussels 2010, s. 4.

⁶⁵ Saferworld to niezależna organizacja międzynarodowa, której celem jest zapobieganie konfliktom i pomoc ich ofiarom. Główna siedziba organizacji znajduje się w Londynie. Jej przedstawiciele pracują w 10 państwach, zlokalizowanych w Azji, Afryce i na Bliskim Wschodzie. *Who We Are*, Saferworld, [online] <https://www.saferworld.org.uk/who-we-are/who-we-are>, 14 XI 2022.

(ang. Forum for Civic Initiatives, FIQ)⁶⁶ zorganizowało w Kosowie serię debat, która objęła zasięgiem z jednej strony EULEX, z drugiej zaś kosowskie instytucje i organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Celem tych debat było zastanowienie się nad wzmocnieniem praworządności w Kosowie. Saferworld i FIQ współpracowały ściśle z EULEX, by ta podczas wykonywania swojej misji brała pod uwagę opinie społeczeństwa Kosowa i organizacji społeczeństwa obywatelskiego⁶⁷. W 2009 roku EULEX zorganizowała warsztaty z udziałem przedstawicieli 40 organizacji pozarządowych. W ich trakcie pracownicy misji przedstawili metody, jakie planowali zastosować, by wzmocnić działalność lokalnej policji, służb celnych i wymiaru sprawiedliwości. Podkreślali przy tym konieczność uzyskania wsparcia ze strony organizacji pozarządowych w tym zakresie⁶⁸.

Jednakże, jak zaznacza Malin Palm, współpraca EULEX z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego polegała przede wszystkim na organizowaniu spotkań *ad hoc* i nieformalnych rozmowach z przedstawicielami tych organizacji. Ponadto w spotkaniach uczestniczyli reprezentanci niewielu z nich, zatem EULEX nie ustanowiła sformalizowanej i systematycznej współpracy z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego⁶⁹. Co więcej, mimo że uczestnicy spotkań z przedstawicielami EULEX byli z nich zadowoleni, to niektórzy twierdzili, że miały one raczej charakter informacyjny niż konsultacyjny⁷⁰.

Misja EULEX była tematem ożywionej debaty wśród organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie. Dotyczyła ona zwłaszcza mandatu wykonawczego misji i odpowiedzialności jej pracowników. Mandat wykonawczy EULEX budził wątpliwości niektórych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, gdyż według nich nie był w pełni wykorzystywany w niektórych obszarach, takich jak zwalczanie przestępczości zorganizowanej i korupcji. Dodatkowo dzieliły go rząd Kosowa, EULEX, UNMIK i Międzynarodowe Biuro Cywilne (ang. International Civilian Office, ICO). Wątpliwości rodził też fakt, że EULEX nie uznawała niepodległości Kosowa, co utrudniało relacje z rządem i ludnością⁷¹. Z kolei odpowiedzialność pracowników EULEX budziła kontrowersje ze względu na fakt posiadania przez nich immunitetu jurysdykcyjnego⁷².

Wyżej wymienione względy spowodowały, że niektóre organizacje społeczeństwa obywatelskiego, wśród nich Samostanowienie, były przeciwnie obecności EULEX

⁶⁶ Forum for Civic Initiatives (FIQ) to fundacja założona w 2000 roku, zlokalizowana w Prisztinie. Jej misją jest promowanie działalności filantropijnej na rzecz zrównoważonego rozwoju. *Introduction to Forum for Civic Initiatives*, Forum for Civic Initiatives, [online] <https://fiq-fci.org/en/about-us/>, 14 XI 2022.

⁶⁷ *EULEX Debates Rule of Law with Kosovo Civil Society*, Saferworld, 15 X 2008, [online] <https://www.saferworld.org.uk/resources/news-and-analysis/post/395-eulex-debates-rule-of-law-with-kosovo-civil-society>, 14 XI 2022.

⁶⁸ *Kosovo: EULEX Enlists the Support of Civil Society*, EULEX, 16 XII 2009, [online] <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=3,11,2327>, 14 XI 2022.

⁶⁹ M. Palm, *Accountability and Effectiveness of CSDP Missions...*, s. 5.

⁷⁰ *Tamże*, s. 14.

⁷¹ *Tamże*, s. 11.

⁷² *Tamże*.

w Kosowie. Po uzyskaniu niepodległości przez Kosowo Samostanowienie krytycznie wypowiadało się na temat obecności w kraju organizacji międzynarodowych, które miałyby władzę wykonawczą i tym samym ograniczały suwerenność rządu. Deklaracje Samostanowienia były poparte działaniami: w 2009 roku zorganizowało ono w Prisztinie demonstrację, podczas której uszkodzono ok. 30 pojazdów EULEX. Jak twierdzi Palm, podejście Samostanowienia nie było w tamtym czasie podzielane przez ogół społeczeństwa w Kosowie. Jednakże wiele osób, które na początku były optymistycznie nastawione do misji i wiązało z nią duże nadzieje, z czasem zaczęło odczuwać rozczarowanie⁷³ spowodowane głównie tym, że w opinii mieszkańców Kosowa EULEX nie była skuteczna, a mandat misji zdaniem lokalnych środowisk wymagał modyfikacji.

Organizacje międzynarodowe o charakterze rządowym nie były jedynymi podmiotami stosunków międzynarodowych zaangażowanymi w tworzenie organizacji społeczeństwa obywatelskiego na terytorium Kosowa. Szczególną rolę w ich rozwoju – przede wszystkim organizacji pozarządowych – odegrały po zakończeniu konfliktu na tym terytorium międzynarodowe organizacje pozarządowe.

Jedną z nich była Kosovo Foundation for Open Society (KFOS), powstała we wrześniu 1999 roku w Prisztinie. Jej działalność dotyczyła w głównej mierze szeroko pojętej edukacji, która musiała być świadczona po zakończeniu działań zbrojnych w Kosowie, a w warunkach pokonfliktowych słabe struktury państwowe nie mogły zapewnić jej w wystarczającym stopniu. Fundacja zakupiła ponad 6 mln podręczników dla uczniów z Kosowa, a także otworzyła ośrodki szkoleniowe i rozpoczęła przyznawanie Kosowianom stypendiów na studia zagraniczne. Z czasem działalność fundacji rozszerzyła się i skoncentrowała na zawieraniu partnerstw i sojuszy na rzecz wspierania procesów budowania państwowości Kosowa przed ogłoszeniem jego niepodległości i po nim. Organizacja stała się szczególnie aktywna w dziedzinie tworzenia raportów z zakresu problematyki ochrony środowiska, zarządzania lokalnego, zamówień publicznych, zdrowia publicznego, integracji mniejszości oraz zwalczaniu korupcji i zwiększaniu przejrzystości w sektorze publicznym⁷⁴. Należy podkreślić, iż w 1999 roku KFOS stała się podmiotem niezależnym zarządzanym przez Kosowian, którzy mieli całkowity wpływ na decyzje w zakresie wydatkowania środków – a zatem organizacją międzynarodową prowadzoną przez Kosowian i ich zatrudniającą⁷⁵.

W podobny sposób do KFOS była zarządzana Kosovar Civil Society Foundation (KCSF). Mimo że ta organizacja pozarządowa została założona w 1998 roku, rozkwit jej działalności w zakresie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i inicjatyw promujących kulturę demokratyczną oraz procesy integracyjne z UE przypadł na okres po zakończeniu konfliktu⁷⁶. Do głównych celów KCSF zalicza się bezpośredni wkład w uczestnictwo społeczeństwa obywatelskiego w kształtowaniu polityki i agendy euro-

⁷³ Tamże.

⁷⁴ *About us...*

⁷⁵ B. Pula, *A Changing Society...*, s. 11.

⁷⁶ *Mission*, KCSF, [online] <https://www.kcsfoundation.org/en/about-us/mission/>, 15 XI 2022.

pejskiej Kosowa oraz budowanie potencjału społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie. W zasadzie od 2006 roku fundacja położyła silny nacisk na integrację europejską we wszelkich podejmowanych przez siebie aktywnościach⁷⁷. Działalność organizacji była finansowana m.in. ze środków UE czy ONZ, jednak jej zarząd stanowili Kosowianie, którzy samodzielnie decydowali, jakie inicjatywy wesprzeć finansowo.

Zarówno KFOS, jak i KCSF wspomagały rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie poprzez zapewnianie krótkoterminowego wsparcia finansowego i grantów na działalność oraz podejmowanie pracy z władzami lokalnymi na rzecz zapewniania funduszy, m.in. na szkolenia⁷⁸.

Oprócz wspomnianych organizacji hybrydowych, które powstały z inicjatywy zagranicznych podmiotów, lecz posiadały zarząd i personel lokalny oraz były tworzone na podstawie prawa obowiązującego w Kosowie, na tym terytorium działało wiele organizacji kontrolowanych przez rządowe agencje do spraw rozwoju. Ich celem było wspieranie finansowo organizacji pozarządowych w Kosowie. Jednym z najważniejszych podmiotów z tej kategorii była United States Agency for International Development (USAID), która rozpoczęła działalność na rzecz Kosowa z chwilą zakończenia konfliktu zbrojnego na jego terytorium. Projekty finansowane przez USAID dotyczyły kwestii rozwoju demokracji, gospodarki i zarządzania w pokonfliktowym Kosowie i miały przyczynić się do budowy dobrobytu, stabilności i bezpieczeństwa. Agencja poprzez inwestycję w społeczeństwo obywatelskie miała zwalczać korupcję i wspierać rządy prawa, z tego względu ofiarowała środki finansowe na realizację projektów przez organizacje pozarządowe zlokalizowane w Kosowie, m.in. KCSF⁷⁹. Szacuje się, że pomoc finansowa ze strony USAID wyniosła ponad 900 mln dolarów⁸⁰.

Innym podmiotem, który w 1999 roku rozpoczął działalność na rzecz Kosowa, był brytyjski Department for International Development (DFID). Na początkowym etapie jego prace koncentrowały się na pomocy humanitarnej na dużą skalę i odbudowie Kosowa po zakończeniu konfliktu. Następnie wsparcie finansowe objęło tworzenie podstaw demokratycznego i wolnorynkowego społeczeństwa oraz poprawę standardów życia mieszkańców⁸¹.

Również German Office for Reconstruction and Development (niem. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, GIZ) rozpoczęło działalność na terenie Kosowa w 1999 roku. Dotyczyła ona wsparcia Kosowa w osiągnięciu stabilności politycznej i demokracji opartej na rządach prawa. GIZ finansowało zatem programy, które pobudzały gospodarkę, poprawiały system edukacji, budowały zdecentralizowaną administrację publiczną i zmniejszały bezrobocie wśród młodzieży. Organizacja

⁷⁷ *Organization Profile*, KCSF, [online] <https://www.kcsfoundation.org/en/about-us/organization-profile/>, 2 XI 2022.

⁷⁸ B. Pula, *A Changing Society...*, s. 11.

⁷⁹ *Kosovo*, USAID, [online] <https://www.usaid.gov/kosovo>, 15 XI 2022.

⁸⁰ *Tamże*.

⁸¹ *Kosovo: Offices Closes After Successful Programme*, GOV.UK, 6 XII 2012, [online] <https://www.gov.uk/government/news/kosovo-office-closes-after-successful-programme>, 15 XI 2022.

traktowała priorytetowo kwestie kształcenia oraz rozwoju młodzieży i społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie⁸².

Podobnym profilem działalności charakteryzowały się agencje szwedzka i szwajcarska, które uaktywniły się w powojennym Kosowie: odpowiednio Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA) i Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC). Podobnie jak USAID, DFID i GIZ wspierają one odbudowę społeczeństwa obywatelskiego na terenie Kosowa poprzez finansowanie różnorodnych programów i projektów.

Należy podkreślić, że granty na rzecz organizacji pozarządowych w ograniczonym stopniu zapewniały również biura dyplomatyczne zlokalizowane w Prisztinie, a także mniejsze, prywatne bądź częściowo prywatne fundacje. Tego typu działalnością trudniły się ponadto zagraniczne organizacje religijne, które wspierały szczególnie działalność humanitarną.

PROBLEMY W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA SIĘ SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W KOSOWIE PO 1999 ROKU

Szacuje się, że w 2000 roku wsparcie finansowe na rzecz organizacji pozarządowych w Kosowie wyniosło 411 mln euro. W roku kolejnym była to kwota 211 mln euro, w 2002 – 207 mln euro. Dla porównania: w 2003 roku całkowity budżet Kosowa wyniósł 490 mln euro. Spadek wsparcia dla organizacji pozarządowych ze strony darczyńców był spowodowany przede wszystkim faktem, że w 2001 roku duża liczba międzynarodowych organizacji pozarządowych opuściła Kosowo i tym samym zakończyła wydatkowanie środków przyznanych im w poprzednich latach⁸³. Ponad 97% dochodów lokalnych organizacji pozarządowych w latach 2000-2001 pochodziło z dotacji darczyńców międzynarodowych. Zdecydowana większość funduszy zasilala krótkoterminowe projekty tychże organizacji. Tego typu wsparcie miało poszerzać sektor organizacji pozarządowych oraz budować ich potencjał poprzez współpracę i rozwój umiejętności zarządczych⁸⁴.

Trzeba jednak zaznaczyć, że oprócz związków zawodowych i organizacji związanych z dawną UÇK żadna z analizowanych lokalnych organizacji pozarządowych nie posiadała konkretnego planu dotyczącego trwałości finansowej. Ich działanie było uzależnione od wsparcia zagranicznych darczyńców. Nie wypracowano także mechanizmu solidarności na rzecz wspólnych celów, który funkcjonował w czasach ograniczonej autonomii Kosowa. Albańczycy wspierali wówczas jego funkcjonowanie dobrowolnym 3% podatku⁸⁵.

Stworzenie w latach 2000-2001 środowiska sprzyjającego rozwojowi organizacji pozarządowych nie uchroniło Kosowa przed marnotrawieniem funduszy na mało

⁸² Kosovo, GIZ, [online] <https://www.giz.de/en/worldwide/298.html>, 16 XI 2022.

⁸³ B. Pula, *A Changing Society...*, s. 12.

⁸⁴ *Tamże*.

⁸⁵ *Tamże*.

istotną dziaalnosc, dlatego liczba lokalnych organizacji pozarządowych nie odzwierciedla ich jakości. Nie wypracowano przede wszystkim zdolności tych organizacji do budowy długoterminowej trwałości. Po czterech latach inwestycji zagranicznych darczyńców wiele organizacji pozarządowych rozwiazano, i to praktycznie z dnia na dzieni, a duża ich liczba zaczęła dzialac nieregularnie⁸⁶.

Problemy w funkcjonowaniu lokalnych organizacji pozarządowych były również spowodowane tym, że zagraniczni darczyńcy finansowani przez rzdy często zmieniali priorytety wsparcia finansowego, co wynikało ze zmiany celów polityki rządu w Kosowie. Z tego powodu po 2000 roku wielu darczyńców zaczęło finansowa realizacj projektów w zakresie ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w Kosowie. Ponadto zagraniczni darczyńcy często dostosowywali swoje priorytety finansowania do krótkoterminowych celów polityki UNMIK, uznając, że rol organizacji pozarządowych jest zapewnienie lokalnej pomocy w działaniach misji. Owe zmienne cele darczyńców oraz finansowanie dziaan krótkoterminowych sprawiły, że w Kosowie powstały niewyspecjalizowane organizacje pozarządowe, których misj stały sie demokratyzacja, pojednanie i prawa człowieka. Ich cele zmieniały sie w zależności od oczekiwan darczyńców⁸⁷.

Kolejnymi problemami, z którymi borykają sie organizacje pozarządowe w Kosowie, s niski poziom profesjonalizacji i słaba organizacja wewntrzna⁸⁸. W 1999 roku proces powstawania nowych organizacji pozarządowych był wzmozony, ale oprócz tego czę niezależnych organizacji, które istniały przed wybuchem konfliktu zbrojnego, przeszła transformacj w wyniku konieczności dostosowania sie do potrzeb pokonfliktowej społeczności. Proces ten był bardzo szybki i wymagał przejcia od problematyki pokojowego pojednania, głboko zakorzenionej w społeczeństwie obywatelskim Kosowa przed rokiem 1999, do działalności na rzecz budowania pokoju, wieloetniczności, odbudowy i pojednania po zakończeniu dziaan zbrojnych. Tego typu profil działalności miały od 1999 roku wszystkie nowo powstałe organizacje pozarządowe w Kosowie⁸⁹.

Jak zaznacza Ardian Kastrati, w celu uzyskania aprobaty ze strony UNMIK i innych międzynarodowych darczyńców liczne organizacje pozarządowe przeznaczały środki finansowe od nich na organizacj szkolen, konferencji i debat na rzecz pojednania Serbów i Albańczyków z Kosowa. W jego opinii środki te zostały sprzeniewierzone, a działalności miała wymiar jedynie polityczny i przyczyniła sie do wzrostu sceptycyzmu wśród funkcjonujących w Kosowie organizacji pozarządowych, które obawiały sie, że kolejne projekty nie bd wynikały z potrzeb, ale z konieczności zadowolenia zagranicznych darczyńców⁹⁰.

W 2002 roku doso do przemian w zakresie organizacji pozarządowych w Kosowie, podyktowanych zmianami w administrowaniu krajem. Nie podlegały one już

⁸⁶ *Tamże*, s. 13.

⁸⁷ *Tamże*, s. 14.

⁸⁸ *Tamże*, s. 19.

⁸⁹ A. Kastrati, *Civil Society Development...*, s. 75.

⁹⁰ *Tamże*.

dłużej UNMIK, lecz stały się bardziej związane z partiami politycznymi i mogły liczyć na lepszy dostęp do środków rządowych, gdy określona partia obejmowała władzę w Kosowie. W ten sposób, jak twierdzi Kastrati, zrodziły się konflikty między organizacjami pozarządowymi, spowodowane zaszłościami historycznymi oraz konkurencją w pozyskiwaniu środków ze źródeł krajowych i zagranicznych. Duża liczba organizacji pozarządowych poniosła klęskę w wypracowywaniu własnej tożsamości opartej na określonej działalności, bowiem kierowały się powiązaniami z instytucjami i partiami politycznymi w Kosowie. Te organizacje miały też największy dostęp do środków finansowych od darczyńców z państw UE i Stanów Zjednoczonych, rządu w Kosowie czy kosowskich partii politycznych⁹¹.

Również OBWE w 2007 roku w jednym ze swoich raportów dotyczących społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie wskazywała, że jego działalność opiera się przede wszystkim na funkcjonowaniu lokalnych organizacji pozarządowych. Samo społeczeństwo obywatelskie nie odgrywało dostatecznej roli, a tym samym nie stanowiło fundamentu, na którym mogłyby się opierać polityczne i społeczne zmiany w Kosowie oraz który wspomagałby rząd w rozwiązywaniu problemów społecznych⁹². OBWE uznała, że problemem w Kosowie jest finansowanie zarówno lokalnych, jak i międzynarodowych organizacji pozarządowych⁹³. W 2005 roku tylko 150 z ówczesznie zarejestrowanych ok. 4 tys. organizacji pozarządowych było aktywnych⁹⁴. Ten brak aktywności występuje także współcześnie.

Kolejnym problemem był fakt, że społeczeństwo obywatelskie opierało się praktycznie jedynie na działalności organizacji pozarządowych. Nie tworzone innych struktur, których podstawą byłaby działalność wspólnot lokalnych czy związków zawodowych⁹⁵.

Jak pisze Kelmendi, z badań poświęconych organizacjom społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie wynika, że w 2012 roku borykały się one z licznymi problemami. Cechowały je słabość, brak funkcjonalnej struktury, problemy natury finansowej, brak niezależności i zdolności łączenia się w koalicje. Wyniki badań były o tyle zaskakujące, że – jak już wspomniano – UNMIK oraz inne organizacje kładły szczególny nacisk na rozwój społeczeństwa obywatelskiego oraz jego finansowanie⁹⁶. Z danych wyłaniał się również obraz Kosowian jako społeczności politycznie apatycznej i nieufnej zarówno wobec swoich współobywateli, jak i instytucji. Wykazują oni także nikłą zdolność lub chęć do kontroli własnego rządu poprzez wykorzystywanie formalnych i zinstytucjonalizowanych mechanizmów kontroli i równowagi oraz poprzez lobbing⁹⁷. Tendencja ta utrzymuje się współcześnie na zbliżonym poziomie. Nie oznacza to wszak-

⁹¹ *Tamże*, s. 76.

⁹² *Civil Society and the Legislative Process...*, s. 14.

⁹³ *Tamże*.

⁹⁴ J. Kirkpatrick, *Shaping Social Movements: International Actors in Kosovo and Afghanistan*, University of Lincoln, 2017, s. 82, [online] <https://eprints.lincoln.ac.uk/id/eprint/30677/>, 16 XI 2022.

⁹⁵ *Civil Society and the Legislative Process...*, s. 14.

⁹⁶ P. Kelmendi, *Civil Society and Contentious Politics...*, s. 39.

⁹⁷ *Tamże*.

że, że kosowskie organizacje pozarządowe nie potrafią mobilizować się w konkretnej sprawie. Analiza, której dokonuje Kelmendi, wskazuje, że organizacje społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie zawiązują się w koalicje, jeśli wymaga tego dana sprawa. Z czasem są też w stanie nawiązać współpracę z partiami politycznymi i decydentami. Jest to jednak uzależnione przede wszystkim od finansów, którymi dysponują, oraz od sytuacji wewnętrznej w Kosowie⁹⁸.

PODSUMOWANIE

Analiza zaangażowania społeczności międzynarodowej w odbudowę państwa i narodu w Kosowie po 1999 roku pozwala wysnuć wniosek, że uczestniczyły w niej międzynarodowe organizacje rządowe, międzynarodowe organizacje pozarządowe oraz agendy rozwojowe konkretnych państw, niemniej zakres ich działań był zróżnicowany.

Międzynarodowe organizacje rządowe, takie jak ONZ czy UE, mimo że finansowały działalność organizacji pozarządowych zlokalizowanych w Kosowie, w dużej mierze uczestniczyły w tworzeniu środowiska dla ich funkcjonowania. UNMIK ustanowiła ramy prawne dla działania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie. Misja OBWE miała rozwijać i budować zdolność funkcjonowania organizacji pozarządowych. Z kolei EULEX organizowała spotkania *ad hoc* z przedstawicielami organizacji społeczeństwa obywatelskiego.

Działalność międzynarodowych organizacji rządowych była wspierana przez międzynarodowe organizacje pozarządowe, np. Open Society Foundation. Była to głównie pomoc finansowa, zasilająca budżet lokalnych organizacji pozarządowych. Podobne wsparcie przekazywały lokalnym organizacjom pozarządowym agendy rozwojowe poszczególnych państw, m.in. USAID i GIZ.

Choć zaangażowanie międzynarodowe przyczyniło się do ilościowego wzrostu organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Kosowie, nie przełożyło się na ich jakość. Wynikało to choćby z faktu, że w wyniku tego zaangażowania powstała duża liczba stowarzyszeń, które bazowały jedynie na środkach finansowych uzyskanych od zagranicznych darczyńców. W związku z tym często zmieniały profil działalności, dostosowując go do konkursów grantowych, a po realizacji konkretnych projektów zaprzestawały funkcjonowania. Dlatego obecnie w Kosowie istnieje duża grupa niewyspecjalizowanych, nieaktywnych bądź działających nieregularnie organizacji pozarządowych i fundacji.

Analiza zgromadzonego materiału pozwala jednak stwierdzić, że właśnie z organizacji społeczeństwa obywatelskiego wyłoniły się dwie partie polityczne i ich liderzy, czyli LDK i Ibrahim Rugova oraz Samostanowienie i Albin Kurti. To ostatnie ugrupowanie i jego lider, choć sprzeciwiali się obecności społeczności międzynarodowej w Kosowie, zdominowały w ostatnich latach kosowską scenę polityczną. Nasuwa się zatem wniosek, że uczestnictwo w organizacjach społeczeństwa obywatelskiego może

⁹⁸ Tamże, s. 42.

stanować pewnego rodzaju preludium do działalności politycznej, również w państwie pokonfliktowym i częściowo uznawanym na arenie międzynarodowej.

BIBLIOGRAFIA

- 2020 *Civil Society Organizations Sustainability Index Central and Eastern Europe and Eurasia*, 24th Edition, IX 2021, [online] <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-europe-eurasia-2020-report.pdf>.
- About us*, Kosovo Foundation for Open Society, [online] <https://kfos.org/en/about-us>.
- Agani M., *Civil Society by Proxy: The Development of Civil Society in a Protectorate*, [w:] *Civil Society in Kosovo Since 1999*, red. M. Agani, Prishtina 2012.
- Albrow M., Anheier H., *Introduction: Violence and the Possibility of Global Civility*, „Global Civil Society” 2006, vol. 7, <https://doi.org/10.4135/9781446214541>.
- Aleksanyan A., *Civil Society as a Phenomenon of Post-Soviet Political Life: A Threat or a Guarantor of National Security*, [w:] *Transformation and Development. Studies in the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) Member States*, red. A. Mihr, Cham 2020.
- Anderson T., *Exploring Civil Society in Conflict and Post-conflict Countries: A Continuum to Peace*, [w:] *Civil Society, Conflict and Violence. Insights from the CIVICUS Civil Society Index Project*, red. W. Dörner, R.A. List, London 2012, <https://doi.org/10.5040/9781780931036.ch-003>.
- Branden T., Trommel W., Verschuere B., *The State and the Reconstruction of Civil Society*, „International Review of Administrative Sciences” 2017, vol. 83, no. 4, <https://doi.org/10.1177/0020852315592467>.
- CIVICUS Civil Society Index: Analytical Country Report for Kosovo: Better Governance for a Greater Impact. A Call for Citizens*, Kosovar Civil Society Foundation, Prishtina 2011, [online] <https://civicus.org/downloads/CSI/Kosovo.pdf>.
- Civil Society and the Legislative Process in Kosovo: Analytical Study at the End of the Second Mandate of the Assembly of Kosovo*, Organization for Security and Co-operation in Europe, Mission in Kosovo, Prishtina 2007, [online] <https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/29938.pdf>.
- Domachowska A., Pawłowski K., *Kosowo: powstanie „drugiego” rządu premiera Albina Kurtiego*, Instytut Europy Środkowej, [online] <https://ies.lublin.pl/komentarze/kosowo-powstanie-drugiego-rzadu-premiera-albina-kurtiego/>.
- Dörner W., List R.A., *Civil Society, Conflict and Violence: An Introduction*, [w:] *Civil Society, Conflict and Violence: Insights from the CIVICUS Civil Society Index*, red. W. Dörner, R.A. List, London 2012, <https://doi.org/10.5040/9781780931036>.
- Dudouet V., *Surviving the Peace: Challenges of War-to-Peace Transition for Civil Society Organizations*, „Berghof Report” 2007, no. 16, [online] <http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/br16e.pdf>.
- EULEX Debates Rule of Law with Kosovo Civil Society*, Saferworld, 15 X 2008, [online] <https://www.saferworld.org.uk/resources/news-and-analysis/post/395-eulex-debates-rule-of-law-with-kosovo-civil-society>.

- EULEX Kosovo*, O Policji, [online] <https://info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/misje-pokojowe/55336,EULEX-Kosowo.html>.
- Fischer M., *Civil Society in Conflict Transformation: Ambivalence, Potentials and Challenges*, Berlin 2006.
- The Future Role of Civil Society*, World Economic Forum, KPMG International, 2013, [online] https://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf.
- Gómez E.J., *Civil Society in Global Health Policymaking: A Critical Review*, „Globalization and Health” 2018, vol. 14, no. 73, <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0393-2>.
- Introduction to Forum for Civic Initiatives*, [online] <https://fiq-fci.org/en/about-us/>.
- Joireman S.F., *Aiming for Certainty: The „Kanun”, Blood Feuds and the Ascertainment of Customary Law*, „The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law” 2014, vol. 46, no. 2, <https://doi.org/10.1080/07329113.2014.916090>.
- Kastrati A., *Civil Society Development and Its Impact on the Democratization Process in Kosovo*, „Mediterranean Journal of Social Sciences” 2015, vol. 6, no. 2, [online] [phttps://www.richtmann.org/journal/index.php/mjss/article/view/6161](https://www.richtmann.org/journal/index.php/mjss/article/view/6161), <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n2s5p69>.
- Kelmendi P., *Civil Society and Contentious Politics in Post-Conflict Kosovo*, [w:] *Civil Society in Kosovo Since 1999*, red. M. Agani, Prishtina 2012.
- Kirkpatrick J., *Shaping Social Movements: International Actors in Kosovo and Afghanistan*, University of Lincoln, 2017, [online] <https://eprints.lincoln.ac.uk/id/eprint/30677/>.
- Kode D.E., *Civil Society, Conflict Resolution and Post-conflict Reconstruction in Kosovo and Liberia*, [w:] *Civil Society, Conflict and Violence. Insights from the CIVICUS Civil Society Index Project*, red. W. Dömer, R.A. List, London 2012, <https://doi.org/10.5040/9781780931036.ch-005>.
- Kosovo*, GIZ, [online] <https://www.giz.de/en/worldwide/298.html>.
- Kosovo*, USAID, [online] <https://www.usaid.gov/kosovo>.
- Kosovo: EULEX Enlists the Support of Civil Society*, EULEX, 16 XII 2009, [online] <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=3,11,2327>.
- Kosovo: Offices Closes After Successful Programme*, GOV.UK, 6 XII 2012, [online] <https://www.gov.uk/government/news/kosovo-office-closes-after-successful-programme>.
- Magner M., *Civil Society in Poland after 1989: A Legacy of Socialism?*, „Canadian Slavonic Papers / Revue canadienne des slavistes” 2005, vol. 47, no. 1/2, <https://doi.org/10.1080/00085006.2005.11092377>.
- Marcinkowska P., *Kosowo jako suwerenne państwo. Teoria i praktyka*, Warszawa 2016.
- Mehmeti A., *Relations Between the Writers' Associations of Kosova and Serbia in the Second Half of the 1980s*, „Comparative Southeast European Studies” 2021, 17 XI, [online] <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2021-0021/html>, <https://doi.org/10.1515/soeu-2021-0021>.
- Meyer M. i in., *Patterns of Civil Society in Central and Eastern Europe: A Synthesis of 16 Country Reports and an Expert Survey*, [w:] *Civil Society in Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities*, red. P. Vandro i in., Vienna 2017.
- Mission*, KCSF, [online] <https://www.kcsfoundation.org/en/about-us/mission/>.
- Nietsch J., *The Mother Teresa Society: Volunteer Work for the Kosovo-Albanian „Parallel Structures” in the 1990s*, „Comparative Southeast European Studies” 2020, 4 VIII, [online]

- <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2020-0015/html>, <https://doi.org/10.1515/soeu-2020-0015>.
- Organization Profile*, KCSF, [online] <https://www.kcsfoundation.org/en/about-us/organization-profile/>.
- Orlić M., *Od postkomunizma do postjugoslawenstva. Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu*, „Politička misao: časopis za politologiju” 2011, vol. 84, no. 4, [online] <https://hrcak.srce.hr/77803>.
- Palm M., *Accountability and Effectiveness of CSDP Missions: The Role of Civil Society. The Cases of EULEX (Kosovo) and EUPOL COPPS (Palestinian Territories)*, Brussels 2010.
- Paterek A., *Rola pomocy rozwojowej w procesie stabilizacji i odbudowy obszarów pokonfliktowych*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, no. 3, [online] <https://repozytorium.ka.edu.pl/server/api/core/bitstreams/87c1398b-3ef7-4c6c-b3da-f33294f964db/content>.
- Paul J.A., *Civil Society and the United Nations*, [w:] *Global Civil Society. Shifting Powers in a Shifting World*, red. H. Moksnes, M. Melin, Uppsala 2012.
- Pietrzak E., *Współczesne teorie społeczeństwa obywatelskiego w świetle nowego materializmu*, „Eastern Review” 2017, vol. 6, <https://doi.org/10.18778/1427-9657.06.03>.
- Pula B., *A Changing Society: A Changing Civil Society. Kosovo's NGO Sector After the War*, Priština 2005.
- Sarzała D., *Rola stowarzyszeń i organizacji pozarządowych we współczesnym społeczeństwie obywatelskim*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2012, vol. 9, no. 9, [online] <https://czasopisma.uph.edu.pl/doctrina/article/view/1363>.
- Sasinowski H., *Spółczesne społeczeństwo obywatelskie i jego rola w budowie demokracji*, „Economy and Management” 2012, vol. 4, no. 1.
- Spurk C., *Understanding Civil Society*, [w:] *Civil Society and Peacebuilding. A Critical Assessment*, Boulder 2010, <https://doi.org/10.1515/9781685856878-002>.
- Szeląg P., *Ewolucja zakresu działalności Misji Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w Kosowie w latach 1999-2019*, [w:] *Współczesna polityka bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej. Uwarunkowania, wyzwania, zagrożenia*, red. M. Delong, J. Puacz-Olszewska, Rzeszów 2020.
- Szeląg P., *Od interwencji Sojuszu Północnoatlantyckiego do orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości – aktywność Organizacji Narodów Zjednoczonych w celu rozwiązania konfliktu w Kosowie*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego” 2012, vol. 10, <https://doi.org/10.26106/ydjb-z429>.
- Tomczyk J., *Spółczesne społeczeństwo obywatelskie jako idea i praktyka społeczna. Wybrane paradygmaty teoretyczno-ideowe*, [w:] *Spółczesne społeczeństwo obywatelskie w teorii i praktyce*, red. R. Boguszewski, Warszawa 2018.
- Vandeyck C.K., *Concept and Definition of Civil Society Sustainability*, Center for Strategic and International Studies, 30 VI 2017, [online] <https://www.csis.org/analysis/concept-and-definition-civil-society-sustainability>.
- Who We Are*, Saferworld, [online] <https://www.saferworld.org.uk/who-we-are/who-we-are>.
- Zdeb W., *Odbudowa państwa*, [w:] *Encyklopedia bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, S. Wasiuta, t. 5, Kraków 2022.

Paulina SZELAĄG – doktor nauk społecznych, adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa i Informatyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Realizowała indywidualne projekty badawcze ze środków University of Illinois Urbana – Champaign (Champaign, IL), Princeton University Library Research Grants oraz Roosevelt Institute for American Studies w Middelburgu, a także grupowe projekty badawcze ufundowane ze środków Brown University i Programu Funduszy Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014-2020. Autorka artykułów naukowych poświęconych problematyce stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa międzynarodowego. Zainteresowania badawcze: zapobieganie lokalnym konfliktom etnicznym i konfliktom międzynarodowym, metody rozwiązywania konfliktów lokalnych i międzynarodowych, demokracja i rozwój państwa po zakończeniu konfliktu, mniejszości narodowe i etniczne, perspektywy integracyjne państw Bałkanów Zachodnich, polityczny wymiar stosunków transatlantyckich, rola organizacji międzynarodowych w utrzymaniu pokoju i bezpieczeństwa.